

Nález básně Vlada Oláha (Východná 1986): „Savore Roma le Gruskaske“³

Úvod

Cílem této nálezové zprávy je upozornit na nově nalezený dokument – dosud nepublikovanou rukopisnou báseň Vlada Oláha z července 1986, která je zajímavým historickým artefaktem z doby, kdy nebylo snadné veřejně prosazovat myšlenku romské emancipace. Originál textu se dochoval v osobním archivu slovenského tanečníka, choreografa, filmového architekta, scénografa, režiséra a pedagoga Viliama Jána Grusky (1936–2019),⁴ v jehož pozůstalosti byl na jaře roku 2025 objeven.

Podnět k sepsání této zprávy vzešel od dvou osob: Viliama Grusky ml., syna výše zmíněného V. J. Grusky, a romisty a etnologa Arne Manna. Ten se dne 12. května t. r. obrátil na Ladu Vikovou, zda by pomohla s překladem romského textu, který mu předchozího dne zaslal Viliam Gruska ml. s následující prosbou:

„... myslíte, že by ste mi vedeli poradiť, kto by mi vedel preložiť text v prílohe? Našiel som ho v ockovom archíve. Bol napísaný po programe Ľudia z rodu Rómov vo Východnej. Vopred ďakujem za akúkoľvek radu.“⁵

Po přeložení textu se ukázalo, že jde o báseň, kterou Vlado Oláh⁶ vytvořil pod silným dojmem z atmosféry romského pásma *Ľudia z rodu Rómov*, uvedeného na XXXII. folklorním festivalu ve Východné v roce 1986. Tato báseň, která má charakter manifestu, byla navíc podepsána 29 osobami (včetně autora), přičemž zčásti se jednalo o Romy účinkující v programu. Po prostudování textu se ukázalo, že dílo má mimořádnou dokumentární hodnotu a že by bylo žádoucí věnovat mu speciální pozornost. Po několika rešerších a konzultacích se autorka oslovená Dr. Arne Mannem, jenž byl V. J. Gruskovi – režisérovi pásma *Ľudia z rodu Rómov* ve Východné roku 1986 – pravou rukou, rozhodla přizvat k nálezové zprávě jako spoluautora svého kolegu Zbyňka Andrše, který se festivalu ve Východné v roce 1986 zúčastnil osobně.

1 Lada Viková působí jako odborná asistentka na KSKA FF Univerzity Pardubice. E-mail: Lada.Vikova@upce.cz

2 Zbyněk Andrš působí jako odborný asistent na KSKA FF Univerzity Pardubice. E-mail: Zbynek.Andrs@upce.cz

3 Jak citovat: Viková, L. a Andrš, Z. (2025). Nález básně Vlada Oláha (Východná 1986): „Savore Roma le Gruskaske“. *Romano džaniben*, 32(2), 121–145. DOI: <https://doi.org/10.66576/tqh9fp25>

4 Více viz Archiv V. J. Grusky, zde jeho životopis (<https://viliamjangruska.sk/zivotopis>).

5 E-mail Viliama Grusky ml. zasláný Arne Mannovi dne 11. 5. 2025.

6 Autor se v záhlaví básně uvedl velkým hůlkovým písmem jako PhDr. OLÁH VLADIMÍR.

Cílem zde předloženého textu je připomenout tuto pro Romy mimořádně významnou událost a zasadit nově objevenou báseň do širšího kulturně-historického rámce. Zpráva proto nejprve představuje autora básně – Vlada Oláha, a to nejen jako jednoho z diváků, který – ačkoli v pásmu *Ludia z rodu Rómov* nevystupoval – přesto intenzivně vnímal atmosféru celého setkání a cítil potřebu zachytit ji ve své básni, ale také i jako tvůrčí osobnost a představitele romských emancipačních snah. Následně je pozornost věnována dobovému kontextu, dále události, k níž se báseň vztahuje, a nakonec i samotné básni. Součástí textu je rovněž představení některých signatářů, jejichž jména jsou pod básní uvedena a kteří byli součástí tehdejší romské kulturní scény.

Tato kombinace autorského profilu, analýzy básně, přiblížení kulturně-politického dobového kontextu a stručného představení některých signatářů básně-manifestu, umožňuje nahlédnout tento nově objevený text Vlada Oláha nejen jako literární artefakt, nýbrž také jako svědectví o době a kulturním sebeuvědomování Romů v druhé polovině osmdesátých let.

1 Vlado Oláh a jeho tvorba

Vlado Oláh (1947–2012) patřil od druhé poloviny osmdesátých let až do své smrti k výrazným osobnostem romského etnoemancipačního hnutí. Narodil se ve Stropkově na východním Slovensku a vyrůstal v tamější romské osadě, kde si vytvořil hluboký vztah k přírodě.

Jeho životní dráha byla pestrá a často klikatá. Po absolvování hornického učiliště v Rožňavě nastoupil na Střední průmyslovou školu báňskou v Banské Štiavnici.⁷ Z finančních důvodů však studium nedokončil a začal pracovat jako horník v ostravsko-karvinském revíru. V roce 1965 se stal posluchačem Vyššího vojenského učiliště ve Vyškově, které připravovalo poddůstojníky pro tankové vojsko Československé lidové armády. Po absolvování roční základní vojenské služby působil jako voják z povolání a od konce šedesátých let žil a pracoval v Prešově. Během vojenské služby dálkově studoval na Filozofické fakultě Univerzity P. J. Šafárika v Košicích obor vzdělávání dospělých (1978–1983)⁸, po jehož ukončení získal v roce 1984 titul PhDr. Následně z armády odešel a snažil se najít zaměstnání, v němž by uplatnil své dosažené vzdělání.

V roce 1970 se seznámil se svou budoucí manželkou Martou z Babina Potoka a společně vychovali tři děti. Od druhé poloviny roku 1986 žil i s rodinou v Praze. Zde prošel řadou dělnických profesí – pracoval v Uhelných skladech Žižkov, v ČKD Dukla Praha 8, v Tatře Smíchov i ve Svazu požární ochrany. Působil také jako sociální pracovník v občanském sdružení Naděje.

7 Není-li uvedeno jinak, opíráme se zde o zjištění, která uvádějí a v nichž se vzájemně doplňují A. Scheinostová (2006, s. 56; 2009), I. Vyskočilová (2007, s. 8–9) a L. Jandáková (2012).

8 Muzeum romské kultury v Brně, fond písemného materiálu MRK 9/2001, pozůstalost Mileny Hübhmannové kart. 60-OC-LIT-220-06-24 Vlado Oláh (zde vlastní životopis V. Oláha – strojopis).

Vlado Oláh u sebe doma, Praha, 18. března 1997 | Foto: A. Mann (poskytnuto z archivu A. Manna)

Jeho náboženské cítění ho v roce 1989 přivedlo k Adventistům sedmého dne, avšak později se vrátil do katolické církve. V roce 1991 začal dálkově studovat teologii a založil romské křesťanské a vzdělávací sdružení Matice romská, které později přejmenoval na Daj romaňi – Matice romská. Toto sdružení se stalo ztělesněním jeho vizí o duchovním i kulturním povznesení Romů.

Silné sociální cítění ho v devadesátých letech vedlo k aktivnímu působení ve významných mimovládních organizacích – v Helsinském výboru a Nadaci Tolerance. Své zkušenosti uplatnil také v pedagogické komisi ministerstva školství. V rámci Ekumenické rady církví působil v Komisi pro evangelizaci a pastorační Romů.

Vedle duchovní práce se věnoval literární tvorbě. Překládal biblické texty; k nejvýznamnějším patří dva překlady vzniklé ve spolupráci s Ivanou Kultovou – *O evangelijum le Jaňustar*⁹ a *Pal oda, so kerenas le Devleskere bičhade* (Skutky apoštolů).¹⁰ Jako básník debutoval roku 1990 ve sborníku *Kale ruži* (Černé růže), který uspořádala Milena Hübschmannová (viz též 1990). Vydal několik sbírek

9 *O evangelijum le Jaňustar* (*Evangelium podle Jana*). (1997). Přeložili Vladimír Oláh a Ivana Kultová. Česká biblická společnost.

10 *Pal oda, so kerenas le Devleskere bičhade* (*Skutky apoštolů*). (2000). Přeložili Vladimír Oláh a Ivana Kultová. G plus G.

přírodní, milostné a duchovní lyriky.¹¹ Roku 2006 byl jako první romský autor přijat do Obce spisovatelů ČR.

2 Folklorní festival ve Východné 1986 v kontextu osmdesátých let

Chceme-li plně porozumět významu básně, která je předmětem této nálezkové zprávy a jejíž přepis a překlad uvádíme v kapitole 3, je nezbytné připomenout širší kontext – jak období osmdesátých let minulého století, tak folklorní festival, k němuž se báseň vztahuje.

Pokud jde o samotné období druhé poloviny osmdesátých let, začalo tehdy docházet – na sklonku tzv. normalizace – k postupnému politicko-spoločenskému uvolňování. Tento vývoj souvisel zejména s nástupem Michaila Gorbačova do čela Sovětského svazu a s jeho reformní politikou „perestrojky“ (přestavby).¹² V jejím důsledku se začaly otevírat možnosti znovu formulovat dříve odmítané požadavky a hledat způsoby, jak prosadit menší i zásadnější

Titulní strana programového bulletinu k folklornímu festivalu Východná 1986 | Archiv A. Manna

¹¹ První samostatná sbírka mu vyšla v roce 1996, další následovaly po roce 2000 (viz Oláh, 1996; 2003; 2005; 2006).

¹² O perestrojce více zde: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Perestrojka>

změny. Tyto tendence se dotýkaly hospodářství, cestovního ruchu, ale také společenského a kulturního života.

Zatímco po komunisty vynuceném rozpuštění SCR v roce 1973 došlo k prudkému útlumu aktivit organizovaných samotnými Romy, v první polovině osmdesátých let se již na více místech republiky dařilo vytvářet lokální kulturní uskupení. Ta vznikala především jako volnočasové iniciativy zaměřené na nácvik písni a tanců a jejich následnou prezentaci, zejména v kulturních domech. Ačkoli již v první polovině osmdesátých let se dařilo organizovat různé kulturní akce, na nichž byly představovány romské tradiční zvyky a hudebně-taneční tvorba, např. M. Dlabem zmíněné Dny romské kultury v Sokolově, které se opakovaly počínaje rokem 1984 (Dlab, 2017, s. 12), za skutečně zlomový lze považovat až rok 1986. Byl to rok, kdy se uskutečnilo scénické pásmo *Ludia z rodu Rómov* ve Východné a také dva významné odborné semináře věnované Romům – jeden v Praze a druhý v Českém Krumlově (podrobněji viz dále). Následovaly i další kulturní akce, z nichž nejvýznamnější bylo pásmo *Nane oda lavutaris* na mezinárodním folklorním festivalu ve Strážnici (Dlab, 2017, s. 12)

Rodokmeň zeme VI. Ludia z rodu Rómov

SCÉNICKÁ FRESKA

VYTVOŘENÁ ZO SPOMIENOK,
PRÍBEHOV A OSUDOV
CIGÁNOV-RÓMOV
ZIJÚCICH V CSSR,
Z ROZMANITÝCH PREJAVOV
ICH TRADICNEJ A SÚČASNEJ
KULTÚRY.

6. júla 1986 o 10,00 hod.
amfiteáter

Spolupráca pri výtýpovaní a
príprave účinkujúcich:

PhDr. HANA BÍLKOVÁ
Ing. JÁN CARNOGURSKÝ
PhDr. EVA DAVIDOVÁ
JAROSLAV JURÁSEK
TAŇA KARABINOŠOVÁ
ELENA LACKOVÁ
JOZEF MITUCH
MAGDALEŇA NALEVANKOVÁ
SOŇA WEISOVÁ

Asistenti scénického uvedenia:

MONIKA BARABÁŠOVÁ
PhDr. HANA BÍLKOVÁ
ALEXANDRA GRUSKOVÁ
JANA GRUSKOVÁ
ANNA VICÁROVÁ
Ing. JÁN FALTUS
dr. MIROSLAV HESEK
PETER PIŠÚT
PhDr. JURAJ PODOBA
VOJTECH SUCHOMER
DRAHOŠ SIŠOVIČ

Vedenie scénickej techniky:
MIROSLAV KINDER

Jazyková spolupráca:
ELENA LACKOVÁ

Prednes sprievodných textov:
zasl. um. GUSTÁV VALACH

Odborný konzultant:
PhDr. TOMÁŠ HAIŠMAN

Spolupráca na etnografickom
výskume, príprave a réžii:
PhDr. ARNE B. MANN

Etnografický výskum, príprava
účinkujúcich, námet, scenár a
réžia:
Ing. VILIAM GRUSKA

Hlavní účinkující fresky:

Marta Bandiová (1945)
zo Sokolova, rodom
z Veľkej Lesnej

Július Bartoš-Šuko (1933)
robotník, primáš z Čierneho
Balogu

Věra Bíla (1954)
z Rokycian, rodom z Terne
pri Bardejove

Júliana Boldyová (1943)
učiteľka ZŠ z Krásnohorského
Podhradia

Helena Demeterová (1945)
kuchárka z Prahy, rodom
z Hunkoviec

Andrej Giňa (1936)
šofér, autor romských
poviedok, z Rokycian,
rodom zo Sárišských
Sokoloviec

Mária Holubová-Marinka (1937)
z Markušovic

Terézia Klempárová (1946)
učiteľka MŠ z Kežmarku

Michal Konček (1923)
faktor-dóchoďca z Nespál,
bytom v Mošovciach

Gejza Kotlár-Gejza
z Větřní, rodom z Vyšného
Slavkova

Ján Kroka-Česlák (1930)
lesný robotník, primáš zo
Zamutova

/46/

Programový bulletin k folklornému festivalu Východná 1986, s. 46 | Archiv A. Manna

v roce 1988.¹³ A je jistě třeba nahlížet lídry a protagonisty těchto kulturních přehlídek i z dalšího úhlu pohledu: není náhodou, že na tribuně v listopadu 1989 stáli vedle sebe Emil Ščuka a Jan Rusenko, kteří oba byli významnými hybateli romského jak kulturního, tak i společensko-politického hnutí druhé poloviny osmdesátých let.

Jak vzpomínala M. Hübschmannová, kulturní setkání romských souborů měla nejen kulturní a symbolický význam, ale též strategický. Zatímco na hlavních pódiích či v sálech probíhala přehlídka, mnohdy i soutěžní klání mezi soubory, tak současně – v mezích kuloárně a neoficiálně, např. v šatnách a jiných prostorách, které se na chvíli proměnily na provizorní zasedací místnost – měli možnost spolu jednat jednotliví vedoucí, zástupci hudebních souborů a případně další osoby. Právě zde si dohadovali další kroky, jak budou postupovat ve vyjednávání se zástupci ministerstev a ÚV KSČ, co budou společně požadovat, aby došlo ke zlepšení postavení Romů ve společnosti a v uznání vlastních práv na sebeurčení a aby nedocházelo k jednání o Romech bez Romů.¹⁴

Právě Východnou z roku 1986, tedy konkrétně Gruskovo scénické pásmo *Ludia z rodu Rómov*, které bylo šestým pokračováním autorova cyklu „Rodokmeň zeme“, je možné dodnes vnímat jako přelomovou událost (srov. Mann, 2002, s. 425; 2020, s. 34 a týž in Pohunek, 2017; též Národní osvětové centrum, 2019). Celý XXXII. folklorní festival ve Východné, během něhož se konalo deset různých pořadů, začal v pátek 4. července a skončil v neděli 6. července. Pásmo *Ludia z rodu Romov* bylo považováno dle dobové odborné recenze za „nesporný vrchol“ tohoto festivalu (viz Souček, 1986, s. 284).

Viliam Ján Gruska byl autorem scénických programů a architektonických návrhů pro folklorní festivaly a slavnosti. Amfiteátr ve Východné byl z velké části jeho dílem, a kromě jiného zde V. J. Gruska vytvořil cyklus „Rodokmeň zeme“ realizovaný v letech 1980–1991, přičemž jednou z jeho částí bylo právě pásmo *Ludia z rodu Rómov* realizované v roce 1986.¹⁵ V. J. Gruskovi se tak podařilo patrně

13 Je třeba upozornit, že M. Dlab ve svém textu sice připomíná další romské kulturní akce z konce osmdesátých let, ovšem v chybném pořadí – jako by pásmo ve Východné bylo až po pásmu ve Strážnici a v případě strážnického pásma *Nane oda lavutaris* zařadil tuto událost chybně do roku 1986 (srov. Dlab, 2017, s. 12 a Ščuka, 2019, s. 95). Zároveň je třeba zmínit, že i E. Ščuka ve svých pamětech zařadil přípravu pásma *Ludia z rodu Rómov* chybně do roku 1983, nikoliv do konce roku 1985 a začátku roku 1986 (Ščuka, 2019, s. 82).

14 Z nezaznamenaných diskusí v rámci redakce *Romano džaniben* z let 1997 až 2005. Toto období je z pohledu M. Hübschmannové zaznamenané např. v rozhovoru z roku 2003, kde však význam kulturních setkání takto explicitně zmíněno není, ovšem zároveň z jejich vyjádření vyplývá, že právě tyto akce byly pro udržování myšlenky společného úsilí po rozpuštění SCR nesmírně důležité (srov. Víková, 2003, s. 130–131). O významu romských kapel a folklorních souborů působících v Československu jako o podhoubí romské etnoemancipace psala M. Hübschmannová v textu *Moje setkání s romano šukar laviben* (2006 [1999], s. 50). Toto dobové dění významně přibližuje také J. Krčík zejména díky zaznamenaným výpovědím tehdejších romských aktivistů (2002, s. 11–20) a zdokumentováno je i v dopisech A. Giňi, které zaslal M. Hübschmannové, a to z let 1982–1987 (Giňa et al., 2013, s. 287–303, zejména s. 300–302, kde mj. děkuje že za ním M. Hübschmannová poslala V. J. Grusku).

15 První díl se konal pod názvem *Ludia z vrchov* (1980), tématem druhého byli *Ludia rolí* (1981), následovala dvě pásma s názvem *Ludia zaniknutých remesiel a zamestnaní* (1982 a 1983) a po pásmu *Ludia hrđinských*

jako prvním zařadit Romy na mapu kulturních tradic Československa, což době, kdy stále ještě platila jako oficiální politika asimilace, byl zcela mimořádný počin. Romové se mohli prezentovat, ale obvykle jen jako nositelé tradiční slovenské kultury. Např. v roce 1967 – jak vzpomínala M. Hübschmannová – měli romští umělečtí kováři z Podunajských Biskupic vystavené své práce na EXPO v Montrealu, ovšem nikoliv jako ukázkou výrobků Romů, ale jako „slovenskou lidovou tvorbu“ (Hübschmannová, 1995, s. 64). Jak tehdejší vládní politiku vůči Romům připomíná i A. Mann: „... podľa vtedajších oficiálnych názorov sme u nás nemali Rómov (ani Cigánov), ale len ‚občanov cigánskeho pôvodu‘, ktorí boli charakterizovaní ako ‚sociálna skupina‘“ (Pohunek, 2017, s. 268).

Za pozornosť stojí i vyjádření E. Ščuky, jenž ve své autobiografii označuje za přelomové období své životní dráhy rok, kdy jej ke spolupráci přizval „velký sběratel slovenského folkloru a etnograf Viliam Gruska, jenž připravoval komponovaný pořad o romské kultuře pro největší československý folklorní festival Východná“ (Ščuka, 2019, s. 82). Dále E. Ščuka píše, že kromě něho V. J. Gruska oslovil také „Martu Bandyovou, Láďu Rusenka a Milenu Hübschmannovou s tím, že chce v rámci tříhodinového programu zachytit hlavní romské zvyky od narození, křtin, svatby až po pohřeb a další události“ (tamtéž). E. Ščuka dále vysoce hodnotí i samotnou Gruskovu realizaci komponovaného pořadu ve Východné. Vyzdvihuje jej jako nádherný projekt, „který ukazoval romskou kulturu od východního Slovenska až po západní Čechy, od folkloru až po rom pop“ (tamtéž). Tato událost byla pro Ščuku velkou inspirací při přípravě pořadu *Nane oda lavutaris* pro mezinárodní folklorní festival ve Strážnici v roce 1988 (Ščuka, 2019, s. 82, 95). Jak bylo uvedeno v programovém bulletinu k Východné 1986, šesté pokračování cyklu „Rodokmeň zeme“ bylo „venované Rómom a vytvárané prevážne Rómami“, ¹⁶ což ostatně vyplývá i ze vzpomínek E. Ščuky (2019), ale i V. J. Grusky (1988).

Ve výše citované pasáži z knihy E. Ščuky jsou uvedeny jen tři osoby, ale počet lidí, kteří byli Gruskovi nápomocni radou nebo mu přímo pomáhali s organizací festivalu, byl nepochybně vyšší. Např. T. Haišman uvádí, že V. J. Gruska měl „necelou desítku spolupracovníků“ (Haišman, 1988, s. 244). Na prvním místě jím byl jistě jeho asistent A. Mann, ale také Eva Davidová, kterou Gruska výslovně zmiňuje jako osobu, kterou Romové v osadách znali a jejíž jméno mu k nim otevíralo pomyslné dveře, např. v Trebišově (Gruska, 1988, s. 226–227), zatímco E. Lacková jej doprovázela do olašských komunit v Rožkovanech a Petrovanech (viz fotografie A. Manna in Gruska, 1988, s. 230).¹⁷

obcí (1984) se konalo zde připomínané pásmo *Ludia z rodu Rómov* (1986), po němž následovalo s pětiletou přestávkou pásmo *Ludia hladající domov* (1991). Více viz <https://viliamjangruska.sk/portfolio>.

¹⁶ Archiv Arneho Manna, Východná XXXII. Folklorný festival 4.–6. júla 1986 – programový bulletin, s. 52.

¹⁷ O této své účasti v přípravě pásma V. J. Grusky se E. Lacková zmiňuje v dopise M. Hübschmannové z 28. dubna 1986, v němž napsala: „Bol za tebou Ing. Gruska? Pomáhala som mu získať do Východnej súbor z Petrovan. Laci Tancoš a Bučko sú vedúcimi.“ (MRK, f. MRK 9/2001, pozůstalost Mileny Hübschmannové, kart. 60, 59_OC_LIT_ElenaLackova_N). Děkujeme M. Závodské za upozornění na archiválii a T. Richtárikové za její zpřístupnění.

Požádali jsme A. Manna, zda by mohl vzpomenout jména dalších spolupracovníků, a ten nám napsal: „Spolupráca rómskych i nerómskych (učitelia, kultúrni a osvetoví pracovníci) spolupracovníkov spočívala najmä v tom, že nás zoznámili s konkrétnymi ľuďmi a súbormi, svojou autoritou prelomili počiatočnú nedôveru (napr. vysvetlili zámer pripravovaného programu)...“ (A. Mann).¹⁸ Jmenovitě pak uvedl, kromě výše zmíněných – E. Davidové, E. Lackové a E. Ščuky – ještě T. Haišmana, který předem přečetl celý scénář a schválil jej, P. Víška, jenž programu poskytoval v rámci České republiky politické krytí, a dále M. Hübschmannovou, která poskytla organizačnímu týmu obecný vhled do problematiky týkající se Romů („Podala nám základné informácie o etnonymoch Cigáni/Romovia a politickej situácii vo vzťahu k Rómom v ČSR.“) a kontaktovala je s romskými soubory a muzikanty z Prahy a Rokycan. K její osobě dále A. Mann uvádí: „Kedže bola v tom čase politicky proskribovaná, želala si, aby jej meno nebolo nikde uvedené – aby politicky neublížila uvedeniu programu – čo V. Gruska akceptoval“ (A. Mann).¹⁹

Ve Východné se v roce 1986 uskutečnilo – minimálně od zániku SCR – první celostátní setkání Romů, tedy zástupců různých romských komunit z celého Československa. Iniciátor festivalu tehdy procestoval 42 obcí a měst (Gruska, 1988, s. 238) a akce se patrně stala nejmasovější romskou kulturní událostí své doby, a to jak počtem účinkujících, tak návštěvníků. Uvádí se, že zde vystoupilo několik set²⁰ Romů a v hledišti byly tisíce diváků (srov. Mann, 2025, s. 73). Jako velmi nelehký úkol, nicméně se zdařilým výsledkem, hodnotí pásmo *Ludia z rodu Rómov* (coby „scénickou fresku čerpající z bohatství romské lidové hudby, zpěvu, tance a také vyprávění [...] o sobě, o kultuře, kterou měli a mají, o životě kdysi a dnes...“) ve své dobové odborné recenzi T. Haišman (1988, s. 243).

Je pozoruhodné, že řada autorů, od nichž bychom zmínku o této akci očekávali, ji vůbec neuvádí. Například E. Davidová, která se podílela na přípravě festivalu a byla jednou ze signatářů básně, se ve své knize *Romano drom 1945–1990* (Davidová, 1990) o této události nezmiňuje. Podobně N. Pavelčíková, která ve své publikaci *Romové v českých zemích v letech 1945–1989* věnuje osmdesátým létům značnou pozornost – popisuje vznik divadla Romen v Sokolově, rozvoj romské literatury či požadavek angažovaných Romů na uznání statusu etnické menšiny (Pavelčíková, 2004, s. 82) – opomíjí nejen festival ve Východné, ale také další významné akce. Patřil k nim například dvoudenní seminář konaný v listopadu

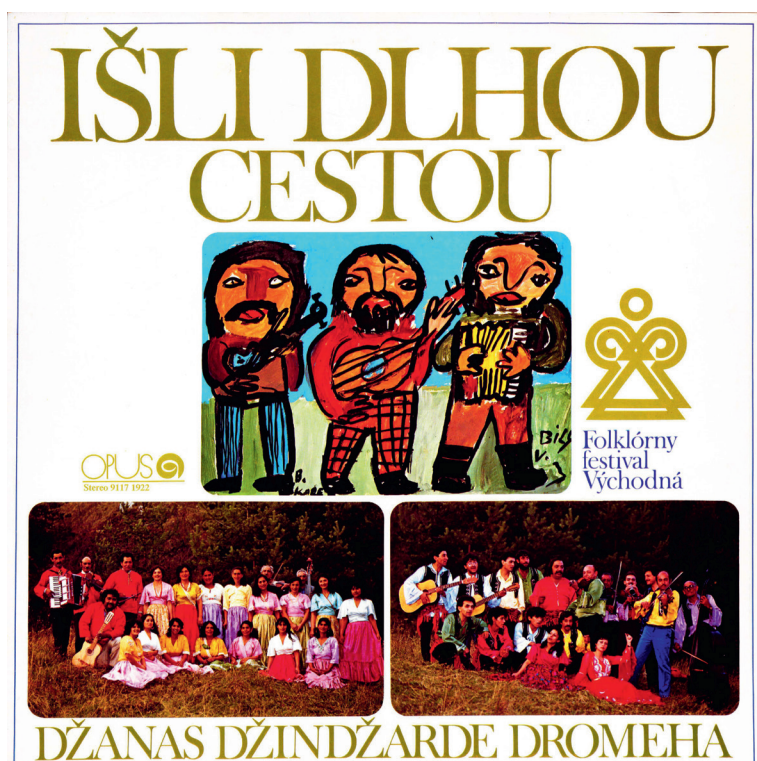
18 Citováno z nepublikovaného textu A. Manna nazvaného „Ludia z rodu Rómov – spolupracovníci“, který jsme obdrželi e-mailem v prosinci 2025.

19 Tamtéž.

20 Zatímco T. Haišman píše v recenzi o téměř 300 účinkujících (Haišman, 1987, s. 175), v nekrologu věnovaném V. J. Gruskovi je uváděn dokonce celkový počet 400 vystupujících (Volko, 2019, s. 162). Patrně nejpřesnější počet účinkujících uvádí ovšem A. Mann, jenž o pásmu píše „Prezentovalo sa v ňom vyše tristo účinkujících z 23 miest a obcí vtedajšieho Československa“ (Mann, 2025, s. 72).

1986 v muzeu v Českém Krumlově, zaměřený na prevenci sociálněpatologických jevů u Romů v ČSSR, na němž vystoupili kromě jiných také E. Ščuka a M. Hübschmannová²¹ (Haišman a Weinerová, 1987), či pražská konference „Cikáni v průmyslovém městě“ (k této události viz např. Mann, 2002; 2020). Přesto sama Pavelčíková označuje rok 1986 za mimořádně důležitý pro rozvoj romských aktivit:

„Od roku 1986 postupně zintenzivněl i politický tlak romské reprezentace na řešení základních otázek spojených s postavením Romů v ČSSR. V dubnu téhož roku požádal dr. Vlado Oláh spolu s dalšími dvěma slovenskými romskými aktivisty o přijetí na ÚV KSČ. To se záhy uskutečnilo a vyplynul z něj příslib řešení přednesených požadavků.“
(Pavelčíková, 2004, s. 129)

Přední strana LP *Išli dlhou cestou / Džanas džindžarde dromeħa* z roku 1987 |
Foto: Z. Andrš

21 E. Ščuka vystoupil s tématem kvalitativní a kvantitativní analýza kriminality Romů na Sokolovsku a M. Hübschmannová pojednala o korektorech normativního chování v prostředí tradičních komunit slovenských Romů (Haišman a Weinerová, 1987, s. 173).

Tato zmínka o aktivismu Vlada Oláha není zatím plně objasněná a bude jistě stát za hlubší zkoumání.²² Například v *Rómske encyklopédii – Amari luma* je datováno zapojení V. Oláha do politického boje Romů chybně až do období po roce 1990.²³

V pásmu *Ludia z rodu Rómov* na Východné dne 6. července 1986 vystoupili například soubory: Khamoro a Perumos z Prahy, Romen ze Sokolova, dále muzikanti z Rokycan se zpěvačkou Věrou Bílou a muzikanti s Andrejem Giňou, či Kotlárovi z Větrní u Českého Krumlova, či také zpěvačka Emílie Machálková z Brna. Ostatní vystupující byli ze Slovenska, např. Ludová hudba z Klenovce s místními zpěváky a zpěvačkami (z rodin Cibulových, Molnárových, Lakatošových, primášem byl Vojtech György), z Komárna přijeli zpěváci z rodin Rafaelových a Lakatošových, Ludová hudba z Bystran (primášem muziky byl Emil Šándor, sólisty mezi zpěváky byli Gejza Kandrác a Irena Kandráčová), Ludová hudba z Petrovian (vedená primášem Tiborem Lakatošem, mezi zpěváky tehdy vynikl teprve desetiletý Ondrej Ferko²⁴ s písní *Kaj te žav*), dětská folklorní skupina Maguráček z Kežmarku, vedená tehdy Terezií Klempárovou,²⁵ s muzikanty ze souboru Magura (kde působil její otec Gustáv Klempár jako primás),²⁶ či skupina z Trebišova vedená Jurajem Šándorem-Spevákem a další (srov. Gruska, 1988; Haišman, 1987; 1988; Mann, 2020; také podle doprovodného textu LP desky *Išli dlhou cestou*²⁷ a zejména dle programového bulletinu²⁸).

Tito účinkující – a nepochybně i část diváků – přinášeli rozmanité zkušenosti s vyjednáváním o podpoře kulturních aktivit romských souborů ve svých obcích a městech. Mohli se navzájem inspirovat, nejen prostřednictvím samotných vystoupení, ale také sdílením způsobů, jak prosazovat své specifické kulturní potřeby. Po návratu domů pak mohli dále rozvíjet a šířit myšlenku společenského vzestupu Romů a jejich aktivního zapojení do veřejného života prostřednictvím kulturních aktivit. Vznikaly další romské soubory, např. Čerčeň a Amare není v Rokycanech, v Pardubicích soubor pod vedením Magdy Hoffmannové, ve Vysokém Mýtě soubor vedený Olgou Giňovou atd. a uskutečnily se další

22 N. Pavelčíková neodkazuje na pramen, z něhož tuto informaci získala (srov. Pavelčíková, 2004, s. 129).

O tomto jednání na ÚV KSČ je však pojednáno ještě podrobněji v textu P. Viška (1999, s. 188), který zmínil i následnou iniciativu těchto tří romských zástupců (včetně dr. Oláha), když v roce 1987 tato trojice založila přípravný výbor pro vznik Svazu Romů v ČSSR. Ani P. Višek však neodkazuje na zdroje, kde by bylo možné publikované informace ověřit a doplnit.

23 Viz <https://amariluma.romanokher.sk/encyclopedia/olah-vladimir-phdr/>

24 Na LP desce *Išli dlhou cestou* (viz dále) je uvedený jako Andrej Ferko (1976). Jak připomíná F. Dvorská, tohoto zpěváka si ve Východné v roce 1986 vyhlédla režisérka (známá dokumentaristka) J. Ševčíková pro svůj televizní tehdy natáčený hraný film *Tulakóna* (1986 – na základě knihy Tery Fabiánové *Čavargoš*, k jejímuž publikování došlo až po roce 1989 – viz Fabiánová a Hübschmannová, 1991; nově Fabiánová, 2023) – více viz Dvorská (2020).

25 Srov. <https://visitkezmarmok.sk/prelomovy-rok-pre-kezmarmosky-maguracik/>

26 Na vystoupení souboru Maguráčik a na význam Východné 1986 zavzpomínala i sestra Terezie Klempárové, Anna Koptová, ve své vzpomínkové stati otištěné vloni v *Romano džaniben* (Koptová, 2024, s. 117).

27 *Išli dlhou cestou = Džanas džindžarde dromeha*. (1987). Výber a hudobná režia S. Svačina. Bratislava: OPUS.

28 Archiv Arneho Manna, Východná XXXII. Folklórny festival 4.–6. júla 1986 – programový bulletin, s. 46–52.

3 Přepis a překlad nalezené básně

Savore Róma le Gruskaske²⁹

Romale, sovav gules,
phundrade
jakhenca, tates mange,
gulores, paš miro jiloro,
tates khamorestar, so vigejľa
lole farbenca,
romane lavutarenca, khel'ibnaha.
Romale, goro avľa pre vatra,
ciknoro, no bare ileha,
phirel, dikhel, rodel, pro ľil lavora čhinel,
ale Romen pro paperis thovel,
lengre giľa, lengro dživipen,
le Romen skidel kija „Východna“.
A o Roma na daran sar andro „baro mariben“.
Imar avľan, imar adaj san, savore Roma,
andal Čechiko, andal Slovaňiko,
o Perumos, Khamoro, Romen,
the aver Roma, čhaja le čhavenca –
sam sar jekh manuš, so giľavel, khelel
a amaro dživipen vakerel.
Andro vasta amenge maren adaj andre „Východná“,
hoj sam „lačhe“.
Paľikeras tuke, Gruska amaro, vaš savore Roma,
so khere hine, vaš amenge adaj the vaš kole, so mule.
Romale, demavas pro vasta leske, amare goreske.
Romale, demavas the peske!

29 Přepis básně je jen mírně upraven, a to rozlišením malých a velkých písmen, odstraněním pomlček uvnitř některých slov, rozdělením jiných slov dle v originálu naznačené svislíce a doplněním interpunkce. Detailněji možno srovnat s faksimile originálu.

Poděkování všech Romů panu Gruskovi³⁰

Romové, jako bych sladce spal,
ale oči mám otevřené,
hřeje mne u srdce
slastný pocit,
zahřívá mne slunce, které vyšlo
v červené záři,
v doprovodu romských muzikantů a tance.
Romové, Nerom z města došel do osady,
maličký, ale s obrovským srdcem,
jezdí, rozhlíží se, hledá, na papír si slova zapisuje,
tyto Romy si do seznamu dá,
jejich písně, jejich život,
ty Romy zve do „Východné“.
A Romové se nebojí tak jako tehdy za války.
Už jste dorazili, už jste tady, všichni Romové,
z Čech, ze Slovenska
Perumos, Khamoro, Romen,
i ostatní Romové, dívky i chlapci –
všichni jsme jak jedna bytost, co zpívá, tančí
a o našem životě vypráví.
Tolik nám tleskají tady ve „Východné“,
jsme prý „dobří“.
Děkujeme ti, Grusko náš, za všechny Romy,
za ty, co jsou doma, za nás tady, ale i za ty, co již zemřeli.
Romové, zateskejme mu, našemu pánovi z města.
A tleskejme, Romové, také sami sobě!

Z romštiny přeložila Lada Viková

V textu básně stojí za pozornost několik významných momentů. Autor promlouvá spíše k Romům než k Viliamu Gruskovi a zdůrazňuje výjimečnost a přelomovost této chvíle – jako by pásmo ve Východné představovalo pro Romy milník, jímž končí noc a začíná den (přeneseně: romskému obrození začíná vycházet slunce). Další klíčové motivy tvoří připomínka kolektivní paměti, zejména utrpení Romů za druhé světové války, a vzpomínka na ty, kteří se této chvíli nedožili. Jejich symbolické zpřítomnění v závěrečném poděkování V. J. Gruskovi („i za ně

30 Doslovný překlad by byl Všichni Romové Gruskovi.

děkujeme“) podtrhuje úctu k zemřelým a připomíná jejich nenaplněnou touhu po společenském uznání, jehož se Romové mohou dočkat až nyní.

Vlado Oláh psal už před festivalem ve Východné tzv. do šuplíku, ale jako literát nebyl znám a do té doby nic nepublikoval. Když se ho M. Hübschmannová krátce po Východné v rozhovoru za účelem vytvoření jeho medailonu ptala,³¹ kdy a proč začal psát a zda psal dřív slovensky nebo romsky, sdělil jí, že se psaním začal ve svých 25 letech (tedy již v roce 1972) a že píše stále romsky, slovensky mu to „nejde od srdce“. Ve svém vlastnoručně psaném životopise pak slovensky uvedl:

„Som šťastný, že môžem prispieť k obohateniu rómskej kultúry, nás Rómov, ale zároveň ukazovať aj nerómom kultúrne bohatstvo, ktoré nám zanechali naši otcovia, aby nás lepšie poznali a prijali. Preto píšem romsky.“ (Vlado Oláh, nedatováno, patrně konec osmdesátých let)³²

4 Signatáři básně a její předání V. J. Gruskovi

Během bádání se nám sice nepodařilo najít svědectví, jak a kdy byla báseň předána V. J. Gruskovi, ovšem svou domněnku, která je zároveň barvitým svědectvím o atmosféře v amfiteátru po skončení pásma, nám zaslal jeho syn, Viliam Gruska ml.:

„Určite môžete doplniť k prekladu básne dátum 6. 7. 1986, kedy sa konal aj program a hneď po programe bolo na cvičnom pódiu amfiteátra vo Východnej (futbalovom ihrisku) aj stretnutie všetkých účinkujúcich. Z tohoto stretnutia sú aj dve fotky na paneli výstavy³³ vpravo dole. Na menšej fotografii som vľavo od môjho otca aj ja. Pri mikrofóne je Ondrej Ferko z Prešova, môj rovesník.³⁴

Toto stretnutie opisuje môj bratranec, RNDr. Damas Gruska, PhD., v spomienkach na chvíle strávené s našim otcom v zbierke spomienok venovaných 70. narodeninám Viliama Jána Grusku nasledovnými slovami: ‚Skandovanie plnej tribúny Rómov ‚Gruska, Gruska, Gruska, Gruska‘ po vydarenej ‚rómskej‘ Východnej na miestnom futbalovom štadióne – na ploche stál jeden jediný muž, pre ktorého by z vďačnosti urobili všetko.‘ Som presvedčený, že na spomínanom stretnutí bola otcovi báseň odovzdaná.“ (V. Gruska ml.)³⁵

31 Viz strojopisný přepis rozhovoru uložen v archivu M. Hübschmannové (Muzeum romské kultury v Brně, fond písemného materiálu MRK 9/2001, pozůstalost Mileny Hübschmannové, kart. 60-OCLIT-220-06-24 Vlado Oláh).

32 Tamtéž (zde vlastní životopis V. Oláha – rukopis).

33 Výstavu s názvem „DIELO a jeho INŠPIRÁCIE v tvorbe V. J. Grusku“ vytvořil v roce 2004 samotný V. J. Gruska. V letech 2004–2008 byla uvedena na šesti různých místech Slovenska.

34 Viz fotografie na s. 137.

35 Citováno z e-mailu od V. Grusky ml. zasláno L. Vikové 28. 5. 2025.

RODOKMEŇ ZEME ĽUDIA Z RODU RÓMOV

ĽUDIA Z RODU RÓMOV

Šieste pokračování cyklu „Rodokmeň zeme“ na XXIII. ročníku Folklórného festivalu východné 86. července 1986

„Žijú roztrúsené medzi nami, v osadách na okrají dedín, v starej zástavbe historických miest, v nových domoch sídliak, v nových rodinných domoch... V poľnohospodárskych oblastiach aj v priemyselných centrách... Čo vieme o nich a čo oni vedia o sebe? Závažná otázka čítajú z osobného slova byla leitmotívom najzodpovednejším členom žalm zozbieraného dielneho pokusu o inscenáciu tradícií a súčasnej kultúry československých Rómov, soľnícke fresky Ľudia z rodu Rómov, šiesteho pokračování cyklu Rodokmeň zeme na FF Východná 86. Jej autor Ing. V. Gruska tu tentokrát osobito predstavoval, a to nejen publiku amatérov, aká byta aj publiká profesionála, ale i život rómskeho obyvateľstva v Československu.

...Bylo zrodil v intencích Gruskova výsoce spoločensky angažovaného pojetí programu Ľudia z rodu Rómov, že jeho epilog smäroval k zlítku, Nesi podtitul Romane chavre (Rómske deti), Slova, melodie i pohyb v predstavení písne tého básni byty vyzrejalím celé soľnícke fresky i najlepším vyjadrením toho, čo všichni účastníci prosti rómski štíli tíde ze slovenských a českých vesnic miest mohli priniesť a také priniesli, aby alespoň podkryli bohatstvi své tradícií i dnešní kultúry i tajemství svého života. Poľtesk, ktorý následoval po symbolickom záverečnom sator opomil úslii autora, necelé desiatky jeho pomocníci i všech těch, kteří přišli do Východné jen proto, aby předali své poselství nám sobě.

(Pokračovanie vpravo)

Niektorí z Rómov začali somrat, Vraj som im zatail, že budú účinkovať aj s depešmi, čo dubkošmi. Tak totiž nazývajú sociálne aj civilizačne najnižšiu vrstvu Rómov ostatní. Je to hanlivé označenie. Zvolil som formu priameho jedinania. Ktorú som uplatňoval počas celého výskumu v 42 folklórnych celoch Československa, v štych 320 Rómov-účinkujúcich som dal sústrediť na tribúnu pri ihrisku a oznamil som im: Keď sa niekto chce byť doktrný, urazený, poníženy, môže byť z programu, keď to požiada, vynechaný. Dostane na cestu domov a nič sa nestalo. Nepríhlašil sa nik.

VILIAM JÁN GRUSKA DIELO A JEHO INŠPIRÁCIE

ĽUDIA Z RODU RÓMOV

(Dokončené zľavestrom)
V. Gruska si predstavoval a prosadiť predstavil dnešným ľidom minúly i súčasny život a kultúru našich spoločobčanů, Rómov. Byli to úkol náležky v podotčení i príubihu prípravy i pri vlastni inscenácii. Program sám a to v nečakané kvalite! Prinesli vrcholné reprezentatívni výber celoslovenský poz-ľuvních príjevu, súčasného rómskeho obyvateľstva v Česko-slovenska a ve Východné se predstavili skutočne nejlepší profesionální jednotlivci a soubory.

Štejně jako občiny, byl Gruska pokus i společensky naléhavý, jeho snaha zachytit, vystihnout a inscenáč-ně zobrazit minulost a současnost této etnické skupiny obyvatelstva Slovenska i českých zemí a zobrazit jí pravdivě prostřednictvím její vlastní kultúry, znamenalo naplnit jeden ze základních požadavků v řešení společenské integrace této zvláštní etnické kategorie v současné době, vyrovnání a sblížení všeho rómskeho obyvateľstva s ostatními národy a národnostmi žijícími v našem socialistickém státě. A dále Gruska v průběhu i na závěr zazníť spíše obavami než nadějí, bylo to výsoce společensky odpovědné memo pro přítomnost i budoucnost.

PhDr. Tomáš Haišman
In: Slovenský národopis 1988 / 1

Ondrej Ferko z Prešova, ktorý mal v 1986 10 rokov končil celý program sugestívne zaspievavou piesňou: Kaj te žau - Kám mám ist, kde mám hľadať svoje slnko... On ho našiel. Vyštudoval v Košiciach Konzervatórium, prišiel ho do divadla Roman- than a okrem spievania a hrania, sám skladá piesne a píše scenáre pre materské divadlo.

FOLKLÓRNY FESTIVAL VÝCHODNÁ

Panel z výstavy „DIELO a jeho INŠPIRÁCIE v tvorbe V. J. Grusku“ (2004) – vzťahujúci se k pásmu Ľudia z rodu Rómov ve Východné 1986 | Zdroj: OZ Archív Viliama Jána Grusku

Mezi těmi, kteří se Vladovi Oláhovi podepsali na list s jeho básní, je řada významných osobností, ať už romských, nebo neromských. Výběr signatářů nepůsobí zcela náhodně, ale současně se zdá, že se podpisy na dokumentu neobjevily po nějakém veřejném vystoupení, kde by byla báseň předčítána. Pravděpodobnější je, že její autor obcházel své známé nebo osoby, které považoval za významné, a nechával je papír podepsat. Možná jim báseň přečetl, možná si ji přečetli před podpisem sami, toho se už nedopátráme.

Na fotografii z panelu z výstavy (viz výše) je zachyceno dění v amfiteátru po skončení pásma *Ludia z rodu Rómov* – členové souborů a další vystupující se účastní slavnostního rozloučení | Východná 6. července 1986

Na dokumentu se kromě jména autora básně, uvedeného hůlkovým písmem, nachází 28 podpisů. Lze předpokládat, že většina podepsaných byla s pásmem *Ludia z rodu Rómov* určitým způsobem spojena, jsou mezi nimi totiž přímí vystupující, vedoucí souborů, jakož i programoví asistenti. Část podpisů je poměrně čitelná, zatímco jiná část je zcela nečitelná. Z té první skupiny pak lze jmenovat ty osoby, které můžeme identifikovat – jména signatářů uvádíme tak, jak jsou tyto osoby známé, nebo jak se podepsali. Jsou jimi:

Elena Lacková (1921–2003) – již před Východnou 1986 byla známá jako patrně první romská žena, která absolvovala Univerzitu Karlovu, autorka divadelních her *Horiaci cigánski tábor* a *Žužika*, též jako spoluzakladatelka ZCR (1969–1973). Po Východné jí vyšlo několik knih, z nichž nejznámější vznikala již v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let ve spolupráci s Milenou Hübschmannovou, která ji na základě nahrávek sepsala, zredigovala a nechala vydat pod názvem *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* (1. vydání Triáda 1997). V roce 1990 se stala předsedkyní kulturního sdružení Romů na Slovensku a v roce 2000 jí byl udělen Řád Ludovíta Štúra III. třídy.³⁶

³⁶ Více viz <https://amariluma.blogspot.com/2011/10/lackova-elena.html>

Na detailu z výše uvedeného panelu z výstavy „DIELO a jeho INŠPIRÁCIE v tvorbe V. J. Grusku“ (2004) je zachyceno dění v amfiteátru po skončení pásma – u mikrofonu stojí Ondrej Ferko, vlevo za ním V. J. Gruska, za nímž je nalevo V. Gruska ml. | Východná 6. července 1986

Milena Hübschmannová (1933–2005) – indoložka, lingvistka a podporovatelka romského jazyka i vzniku platform pro jeho uchování a šíření (prakticky stála u zrodu romské literatury v bývalém Československu). Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se angažovala ve Svazu Cikánů-Romů a vydala knihu *Romské pohádky* (1973, Odeon). V roce 1976 začala vyučovat romštinu na Státní jazykové škole v Praze. Později založila českou romistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kterou až do své smrti vedla. Byla autorkou celé řady romistických publikací a první šéfredaktorkou odborného časopisu *Romano džaniben*. Odborně se věnovala zejména podpoře romských literátů a výzkumu paměti Romů (např. vzpomínkám na válečné utrpení Romů na Slovensku).

Jan (Láďa) Rusenko (1949–2006) – významný romský aktivista a vedoucí romského folklorního souboru Perumos z pražského Žižkova. Dne 25. listopadu 1989 vystoupil spolu s JUDr. Emilem Ščukou na tehdy největší demonstraci na Letenské pláni a spolu s ním zakládal Romskou občanskou iniciativu. Na konci devadesátých let se se svou rodinou a příbuznými odstěhoval do Belgie, kde žil a zemřel.

Helena Demeterová a Bertin Demeter – v osmdesátých letech vedli dětský folklorní soubor a spolu se svými syny založili v Praze soubor Khamoro. V devadesátých letech provozovali jednu z prvních romských restaurací v Praze, která nesla rovněž název Khamoro. Také Demeterovi v devadesátých letech odešli z Čech, přestěhovali se do Austrálie, kde část rodiny dosud žije.³⁷

Věra Bílá (1954–2019) – žila v Rokycanech a byla jednou z nejvýznamnějších romských zpěvaček. Proslavila se jak interpretací tradičních čardášů a halgatů, tak i moderního žánru rom-pop. Začínala jako zpěvačka v otcově kapele, později

37 Podpis matky Heleny Demeterové na básni Vlada Oláha potvrdil její syn Pavel v e-mailové komunikaci s A. Mannem z 2. 8. 2025. (Děkujeme A. Mannovi za sdílení této informace, soukromý e-mail od A. Manna L. Vikové zasláný téhož dne.)

MARTA BANDIOVÁ A JUD. EMIL SCUKA
ZO SUBORU ROMEN ZO SOKOLOVA

JULIUS BARTOS – SUKO
Z ČERNÉHO BALODU

JULIA BOLDYOVÁ
Z KRASNŮHOŘSKÉHO PODHRADIA

ANDREJ GIVA
Z ROKYCIAN

MARIA HOLUBOVÁ – MARINKA
Z MARKUSOVIEC

TEREZIA KLEMPÁROVÁ
Z KEZMARUKU

/49/

Programový bulletin k folklornímu festivalu Východná 1986, s. 49 | Archiv A. Manna

zpívala s rokycanskou skupinou Kale. S tou dosáhla největšího věhlasu – zejména ve Francii a v USA.

Imrich Miko, Jiří Ferko a další – muzikanti z Rokycan; Jiří Ferko je manželem spisovatelky Ilony Ferkové a ve Východné vystupoval s výše zmíněnou Věrou Bílou.³⁸

Eva Davidová (1932–2018) – etnografka a kunsthistorička, věnovala se zejména fotografování a terénnímu záznamu romských písní. Je autorkou několika fotografických publikací, jejichž ústředním tématem jsou Romové v bývalém Československu. Spolu s J. Gelnarem vydala první LP desku autentických nahrávek romského písňového folklóru a poté i několik CD. Její nejvýznamnější muzikologickou prací je *Folk music of the sedentary Gypsies of Czechoslovakia* (1991), jejímž spoluautorem je Jan Žižka. Spoluzakládala Muzeum romské kultury v Brně, kde také působila.³⁹

38 Jeho podpis potvrdila a na okolnosti jeho zájezdu do Východné, kam muzikanti z Rokycan jeli v jednom autobuse spolu se souborem Romen s E. Ščukou, zavzpomínala I. Ferková (e-mailová komunikace a telefonické hovory L. Vikové s I. Ferkovou prosinec 2025).

39 O ní více např. Šenkyřík (2007).

Programový bulletin k folklornímu festivalu Východná 1986, s. 50 | Archiv A. Manna

Andrej Giňa (1936–2015) – z Rokycan, muzikant a spisovatel, zakladatel skupiny Rytmus 84. Od šedesátých let významná postava rokycanské komunity, věnoval se sběru romských pohádek, v roce 2014 mu vyšla kniha výběru z jeho díla pod názvem *Patřv. Ještě víme, co je úcta* (2013).⁴⁰

Daniela Hivešová Šilanová (1952–2008) – básnířka, spisovatelka pro děti, redaktorka, dramaturgyně a režisérka. Od roku 1984 působila v Prešově jako vedoucí romského souboru písní, tanců a poezie Rómske dievčatá a chlapci (Romane čhaja le čhavenca). V roce 1991 spoluzakládala periodikum *Romano ľil* a od roku 1993, kdy již vycházel pod názvem *Romano ľil nevo*, byla jeho šéfredaktorkou. Kromě toho působila také v košickém divadle Romathan.⁴¹

Adam Bartosz (nar. 1947) – významný polský etnolog z Krakovské univerzity, emeritní ředitel regionálního muzea v Tarnowě, které se věnovalo též sběru a prezentování romské kultury. Již v roce 1979 uspořádal první muzejní expozici „Historie a kultura C./Rómov“. Zvláštní pozornost věnoval i holokaustu Romů a v letech 2008 až 2023 byl šéfredaktorem romistického časopisu *Studia romologica*.⁴²

40 O něm více viz <https://kher.cz/katalog/autori/detail/25:gina-andrej/>

41 Více o ní viz <https://amariluma.romanokher.sk/encyclopedia/hivesova-silanova-daniela/>

42 Více o něm viz <https://amariluma.romanokher.sk/encyclopedia/bartosz-adam/>

Posledně jmenovaný mohl jako jediný osobně potvrdit svůj podpis pod básní Vlada Oláha a k jednomu z pro nás nečitelných podpisů jsme od něj obdrželi toto vyjádření: „Dole, na lavez strane, podpísany Wojciech Dudziak (1940–2020)“. Zároveň zavzpomínal, že to byl právě tento jeho spolupracovník, kdo inicioval jejich zájezd do Východné. Připojil i tuto vzpomínku:

„Boli sme skupina z múzea, asi osem ľudí, v našom múzejnom autobuse. [...] Bol to bláznivý výlet, mali sme maličký stan, spali sme v autobuse a dve noci v stane na zemi. Bol to fantastický zážitok.“⁴³

v menších či väčších zoskupeniach, potomkovia nomádnych kást Dómov, Rómovvia-Cigáni. V ich pravlasti, v terajšom štáte Pandžab v severozápadnej Indii, dodnes žijú potomkovia ich spoločných predkov kočovným či vandrovým životom. Živiac sa buď najarchaickéjším spôsobom, spochiavajúcom v zbere plodov prírody, ale i kováčstvom, hudbou, tancom a veštením.

V súčasnom povedomí u nás žijúceho rómskeho etnika je ustálené jeho delenie na Rumungrov (usadilých) a na Vlachov (niekdajších kočovných). Obidve tieto základné podskupiny etnika majú, okrem odlišnosti v jazyku (ktoré obidve výrazne vnímajú), rad špecifik, ale aj množstvo spoločných črt, zvykov, znakov a sú delené na osobitné skupiny či „kompánie“ s vlastným pomenovaním, alebo bez neho, s pretrvávajúcím povedomím spolupatričnosti.

Povedomie celého rómskeho etnika formovali jeho dlhodobé historické skúsenosti ako periférneho spoločenstva, čo pcmáha ob'asniť fakt, že jeho sociálne najnižšia vrstva často rezignovala a rezignuje na všetky snahy zmeniť bázu ich sociálneho-ekonomického začlenenia a tým i zvýšenia jej kultúrnej úrovne. Nespoznanie a neakceptovanie odlišnosti kultúry rómskeho etnika, jeho stáročnou skúsenosťou vybudované ochranné a obranné systémy, neschopnosť niektorých jeho vrstiev vnímať a prijímať trend spoločenského vývinu, vytvárajú stereotypy negatívnych postojov v spoločnosti, v ktorej žijú.

Pegromy, ktoré sa vailli na Rómov Európy celé stáročia, naposledy počas II. svetovej vojny, priamo súviseli s ich vylčovaním na okraj spoločnosti. No prispievali k tomu aj ďalšie skutočnosti, ktoré ich nútili orientovať sa na rôzne doplnkové zamestnania a činnosti, na využívanie a spracovávanie inak bezcenných „surovin“, ponúkaných prírodou, na zotrvávanie pri koristnom spôsobe obstarávania si obživy, na úplnej závislosti od ostatného obyvateľstva, od princípov humánnych postojov danej spoločnosti. Závislosť na roľníkoch bola najvýraznejšia. Skromné obydlia, zemnice, položernice, jednopriestorové chatrče, postavené na okrajoch dedín či mesteciek, na miestach vyhradených len pre Cigánov-Rómov, neumožňovali skladovať potraviny, zapájať svoje deti do všeobecného vzdelávacieho procesu, získavať a dodržiavať základné návyky hygieny. Žitie zo dňa na deň sa stalo

ANNA SANDOROVÁ - DUDARA Z BYSTRÍAN

GEJZA KOTLAR Z VETRNÍ U ČESKEHO KRUMLOVA

KAROL ZAJAC Z BRATISLAVY

/51/

Programový bulletin k folklornému festivalu Východná 1986, s. 51 | Archiv A. Manna

Bandyová (Marta Bandyová)⁴⁴ – zpěvačka a aktivistka ze Sokolova, která zde spolu s Emilem Ščukou v roce 1982 založila a vedla amatérský divadelní soubor Romen, s nímž jezdili na zájezdy a zorganizovali přehlídku romských souborů. Secvicili společně divadelní představení *Amaro drom*.⁴⁵

43 E-mail od A. Bartosze A. Mannovi z 18. 5. 2025, přeposláný L. Vikové, do slovenštiny přeložil A. Mann.

44 V programovém bulletinu byla chybně uvedena s měkkým -i- (jako Bandiová – Archiv A. Manna, Východná XXXII., programový bulletin, s. 46) – s touto chybou se její příjmení objevilo i v recenzích (např. Haišman, 1987, 174).

45 Více viz kniha vzpomínek E. Ščuky (2019).

Příjmením Boldiová se jistě podepsala Júlia Boldiová, romská učitelka z Krásnohorského Podhradí, o níž píše V. J. Gruska (1988, s. 225). Dle recenze T. Haišmana secvičila s dětmi ve spolupráci s kolegyní Helenou Ulbrichovou hru na téma výrobců nepálených cihel, s tímto představením pak děti vystoupily i v pásmu *Ludia z rodu Rómov* (Haišman, 1987, s. 174).

Další tři podpisy nám vyjasnil A. Mann – na dokumentu rozpoznal, že se zde podepsali také Mária Cibulová (z Upre Roma z Klenovce), dále Monika Barabášová, jedna z asistentek V. J. Grusky, a Budulaj (Milan Gábor-Budulaj, primáš kapely doprovázející skupinu Perumos).⁴⁶

Za jakých bližších okolností předal Vlado Oláh svou báseň Viliamu J. Gruskovi – zda se předání zúčastnilo více osob, jestli byla báseň veřejně čtena a překládána a podobně – to se dnes už patrně nedozvíme. Pátrali jsme v písemné pozůstalosti Mileny Hübschmannové uložené v MRK,⁴⁷ avšak nenašli jsme žádnou korespondenci ani zmínku, která by tyto otázky zodpověděla.

5 Závěrem – význam nálezu

Text básně, která je předmětem této nálezkové zprávy, nás vrací do druhé poloviny osmdesátých let. V této době se angažovaným Romům i Neromům postupně dařilo využívat společenského uvolnění a prosazovat projekty, které napomáhaly zviditelňovat Romy a artikulovat jejich oprávněné kulturní a jazykové požadavky, což bylo od nuceného rozpuštění SCR i ZCR v roce 1973 v zásadě nemožné. K nejvýraznějším a ve své době i nejrozsáhlejším – fakticky prvním masovým – projektům patřilo pásmo režiséra a tvůrce Viliama J. Grusky uvedené ve Východné v červenci 1986. Představilo se tehdy v rámci cyklu „Rodokmeň zeme“ pod názvem *Ludia z rodu Rómov*.

Po téměř čtyřiceti letech od konání tohoto pásma byla nalezena děkovaná báseň z pera Vlada Oláha, již lze považovat – díky podpisům účinkujících a dalších osob – za společný manifest. Báseň na jedné straně dokládá, jak zlomovou událostí pásmo *Ludia z rodu Rómov* pro autora básně i její signatáře bylo a jakou naději si z něj odnášeli, současně však ukazuje hlubokou a nenaplněnou touhu jak autora básně, tak i těch, kteří svým podpisem stvrdili platnost jeho slov – po společenském vzestupu a uznání romských hodnot a kulturního dědictví Romů. Nalezený dokument, psaný v romštině – v té době neoficiálním jazyce určeném k zániku – lze zároveň chápat jako doklad o formujícím se etnoemancipačním

46 Převzato z e-maílu A. Manna L. Vikové z 15. 5. 2025. Jméno tohoto primáše bylo v programovém bulletinu zapsané chybně jako Budulaj (Archiv A. Manna, Východná XXXII. – programový bulletin, s. 48), ovšem v recenzi T. Haišmana správně (Haišman, 1987).

47 MRK, fond písemného materiálu MRK 9/2001, pozůstalost Mileny Hübschmannové, kart. 60, 59_OC_LIT_ElenaLackova_N. Zde se nachází korespondence E. Lackové zasláné M. Hübschmannové, procházeny byly i složky označené jménem V. Oláh. Za upozornění na konkrétní šanonu a archiválii děkujeme Miladě Závodské.

hnutí československých Romů, byť v té době pouze živelně bez jednoznačné vůdčí osobnosti.

A. Mann, tehdejší asistent V. J. Grusky, ve svých vzpomínkách na události před listopadem 1989 uvádí, že program *Ludia z rodu Rómov* „bez nadsázky [...] prelomil tabuizáciu rómskej témy ešte pred novembrovými udalosťami“ (Mann, 2020, s. 39). V jiném, pozdějším textu, připomíná i další jeho význam slovy: „Bolo to po prvý raz, čo téma rómskeho holokaustu bola u nás verejne prezentovaná“, a to nejen během programu na pódiu, ale i ve festivalovém bulletinu (Mann, 2025, s. 73). Autor zde veřejnou prezentací jistě míní veřejné uznání existence holokaustu Romů před velkým množstvím účastníků, k čemuž dodává, že „[u]vedený program [...] sledovalo niekoľko tisíc Rómov a sledoval ho záujem masmédií“ (tamtéž). Zároveň ve svém textu připomíná i dřívější snahy romských i neromských aktérů připomenout a uctít památku Romů, kteří za války čelili genocidě a byli systematicky vyvražďováni, zejména pak SCR v Čechách, prof. Nečase, ale též hru E. Lackové *Horiaci cigánsky tábor* (tamtéž, s. 71, 72, 82), ovšem současně dokládá také kritické postoje a odmítání politických představitelů a odborné veřejnosti z osmdesátých let, kteří popírali, že by za války docházelo k perzekuci Romů i na Slovensku (tamtéž).

Na základě analýzy básně Vlada Oláha, podepsané zástupci účastníků festivalu, lze doplnit, že program byl průlomový i v dalších ohledech. Setkávali se na něm angažovaní Romové a aktivisté z celé republiky a nalezený dokument podepsaný zástupci různých souborů či jejich přáteli a podporovateli je dokladem o jejich vzájemné interakci a o tehdy vyjádřené – jistě i situačně podmíněné – sounáležitosti, která se mohla po dlouhé době poprvé takto manifestovat a začít znovu utvářet.

Nalezený dokument nám umožňuje nahlédnout do dosud nedostatečně popsaného období druhé poloviny osmdesátých let a doplňuje střípek do mozaiky vědění o tehdejší formování romské reprezentace i o vzájemných kontaktech angažovaných Romů z různých částí republiky. Ti měli v této době jen vzácné příležitosti setkávat se na několika málo kulturních festivalech. Výhodná v roce 1986 byla patrně prvním takovým celostátním setkáním v rámci celého Československa a zároveň akcí s největším počtem vystupujících i návštěvníků.

Zdroje

Archív Arneho Manna

- Východná XXXII. Folklórny festival 4.–6. júla 1986 – programový bulletin.
- text Mann, A. Ľudia z rodu Rómov – spolupracovníci, nepublikovaný, nedatovaný rukopis.

Išli dlhou cestou = Džanas džindžarde dromeba. (1987). LP deska. Výber a hudobná režia S. Svačina. Bratislava: OPUS.

Korespondence L. Vikové s A. B. Mannem z roku 2025

Muzeum romské kultury v Brně, fond písomného materiálu MRK 9/2001, pozostalost Mileny Hübchmannové

Občianske združenie Archív Viliama Jána Grusku

Literatura

Davidová, E. (1995). *Romano drom 1945–1990*. UP v Olomouci a MRK v Brně.

Davidová, E. a Žižka, J. (1991). *Folk music of the sedentary Gypsies of Czechoslovakia*. Institute for Musicology of the Hungarian Academy for Sciences.

Dlab, M. (2017). 1. svetový romský festival ROMFEST 1990. *Bulletin Muzea romské kultury*, 26, 11–37.

Dvorská, F. (2020). Televizní snímek Tulakóna. Příběh filmu, na který se (ne)zapomnělo. *Bulletin Muzea romské kultury*, 28, 68–91.

Fabiánová, T. a Hübschmannová, M. (1991). *Čavargoš. Tulák*. Apeiron.

Fabiánová, T. (2023). *Čavargoš. Tulák*. Kher.

Giňa, A. [Sadílková, H. a Ryvolová K. (Eds.)]. (2013). *Paťiv: Ještě víme, co je úcta: vyprávění, úvahy, pohádky*. Triáda.

Gruska, V. (1988). Dotyky s rómskym etnikom. *Slovenský národopis / Slovak Ethnology*, 36(1), 220–239.

Haišman, T. (1987). Rodokmeň zeme VI – Ľudia z rodu Romov. (Scénická freska vytvorená zo spomienok, zážitkov, príbehov a osudov Cigánov – Romov žijúcich v ČSSR, z rozmanitých javov a prejavov ich tradičnej a súčasnej kultúry.) 32. folklórny festival Východná 6. 7. 1986. *Český lid*, 74(3), 174–175.

Haišman, T. (1988). Ľudia z rodu Rómov: Šesté pokračování cyklu „Rodokmeň zeme“ na XXXII. Ročníku Folklórneho festivalu ve Východné, 6. července 1986. *Slovenský národopis / Slovak Ethnology*, 36(1), 243–244.

Haišman, T., Weinerová, R. (1987). Příčiny, podmínky a možnosti prevence sociálně patologických jevů u cikánské populace v ČSSR – Český Krumlov, 11.–12.11.1986. *Český lid*, 74(3), 173–174.

Hübchmannová, M. (1990). *Kale ruži*. Krajské kulturní středisko v Hradci Králové.

- Hübschmannová, M. (1995). Historeo znamená pátrám / (Úvahy o pramenech k romským dějinám). *Romano džaniben*, 2(1–2), 61–66.
- Hübschmannová, M. (2006, [1999]). Moje setkání s romano šukar laviben. *Romano džaniben*, 13 (ňilaj), 27–60.
- Jandáková L. (2012, 31. ledna). Medailon: Vlado Oláh. *Romea.cz*.
<https://romea.cz/cz/domaci/medailon-vlado-olah>
- Koptová, A. (2024). Spomienky na počiatky môjho zapojenia do hnutia za práva Rómov. *Romano džaniben*, 31(2), 101–134.
- Krčík, J. (2002). *Romské politické hnutí v České republice v letech 1989–1992*. Nepublikovaná diplomová práce, vedoucí M. Hübschmannová, FF UK.
- Mann, A. B. (2002). Prehľad romistiky na Slovensku. *Slovenský národopis*, 50(3–4), s. 421–431.
[https://www.sav.sk/journals/uploads/11100856SN_3-4_2002%20reduced%20\[18c%20Pages\].pdf](https://www.sav.sk/journals/uploads/11100856SN_3-4_2002%20reduced%20[18c%20Pages].pdf)
- Mann, A. B. (2020). Zmeny v prístupe k Rómom pred rokom 1989. In: V. Rafael (Ed.) *Rómovia 30 rokov po revolúcii. Úvahy a reflexie na ceste za slobodou* (s. 34–39). eduRoma.
- Mann, A. (2025). Rómsky holokaust v historickej pamäti Rómov. *Česko-slovenská historická ročenka*, 27(2), 67–89.
- Národné osvetové centrum (2019). Viliam Gruska a jeho prelomové predstavenie o Rómoch.
<https://festivalvychodna.sk/2019/novinky/viliam-gruska-a-jeho-prelomeve-predstavenie-o-romoch//>
- O evangelijum le Jaňustar (Evangelium podle Jana)*. (1997). Přeložili Vladimír Oláh a Ivana Kultová. Česká biblická společnost.
- Oláh, V. (1996). *Khamori luluďi / Slunečnice*. MMM.
- Oláh, V. (2003). *Le khameskere čhave / Děti slunce*. Radix, Daj romaňi.
- Oláh, V. (2005). *Khamutno kamiben / Žár lásky*. Radix, Daj romaňi.
- Oláh, V. (2006). *Amaro drom pal o Udut / Naše cesta za Světlem*. Radix, Daj romaňi.
- Pal oda, so kerenas le Devleskere bičhade (Skutky apoštolů)*. (2000). Přeložili Vladimír Oláh a Ivana Kultová. G plus G.
- Pavelčíková, N. (2004). *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.
- Pohunek, J. (2017). Rozhovor se slovenským etnologem Arne Mannem. *Studia ethnologica Pragensia*, 3(2), 265–270.
- Scheinostová, A. (2009). Bachtalo drom – požehnaná cesta z osady do paneláku. O křesťanství, politice a literatuře s romským básníkem a buditelem Vladem Oláhem. *iLiteratura.cz*.
<https://www.iliteratura.cz/clanek/24451-olah-vlado>
- Scheinostová, A. (2006). E blaka andre romaňi poezija/ Okno do romské poezie. *HOST*, 22(4), 53–62.

- Souček, J. (1986). Východná 1986. *Národopisné aktuality*, 23(4), 283–284.
- Ščuka, E. (2019). *Cikánský baron jsem já*. Knihovna Václava Havla.
- Šenkyřík, T. (2007). Amari Eva – Amari Legenda. / Naše Eva – naše Legenda. *Bulletin Muzea romské kultury*, 16, 138–139.
- Viková, L. (2003). Rozhovor s Milenou Hübschmannovou. *Bulletin Muzea romské kultury*, 12, 125–133.
https://www.rommuz.cz/file/other/odborna-verejnost/bulletin/bulletin_mrk_11_12_2002_2003.pdf
- Víšek, P. (1999). Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989. In *Romové v ČR* (s. 184–218). Socioklub.
- Volko, L. (2019). Viliam Ján Gruska (1936–2019). *Communication Today*, 10(2), 161–162.
- Vyskočilová, I. (2007). *Poezie Vlada Oláha (v kontextu autorskej poezie slovenských Romů)* [Bakalářská práce]. Univerzita Karlova.